

BÖLÜM 3

KÜRESEL KRİZLER ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’DE MALİ DENGE VE KAMU BORCU: KAMU MALİYESİ GÖSTERGELERİ

Muhammed Taylan Yavuzer¹, Elyasa Aksoy²

Özet

Bu çalışma, Türkiye’nin 2008 küresel finans krizi ve 2020 Covid-19 pandemisi dönemlerinde yaşadığı ekonomik kırılganlıkları ve bu süreçlerin kamu maliyesine yansımalarını karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Analizde kullanılan tüm göstergeler IMF’nin WEO veri tabanından alınmıştır. Grafikler, Türkiye ekonomisinin her iki kriz döneminde de hızlı ve sert şoklara maruz kaldığını açık biçimde göstermektedir.

1 Araştırmacı, Aydın, Türkiye. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7808-8290>

2 Arş. Gör. Dr., Maliye Bölümü, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye. E-posta: elyasa.aksoy@adu.edu.tr | ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2224-7568>

Lisans: Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası (*License: Creative Commons Attribution 4.0 International*) (CC BY 4.0).

Açık Erişim / Open Access.

DOI (kitap): <https://doi.org/10.63127/tuaz.by.217>

Tavsiye Edilen Atıf / Recommended Citation:

Yavuzer, M. T. ve Aksoy, E. (2025). Küresel krizler çerçevesinde Türkiye’de mali denge ve kamu borcu: Kamu maliyesi göstergeleri. Ş. Ertekin ve E. Hanbay Kahrıman (Ed.), *Modern kamu maliyesi perspektifinden Türkiye: Demografi, vergi, teşvik, sağlık ve sosyal politikalar* içinde (ss. 45-69). Turkuaz Yayınları. <https://doi.org/10.63127/tuaz.by.217.c145>

2008’de yaşanan kriz daha çok finansal piyasalardan yayılmıştır. Bankacılık sistemi zorlanmış, kredi kanalları daralmış ve iç talep hızla gerilemiştir. Buna karşılık 2020’deki pandemi, ekonomik hayatı çok daha ani bir şekilde durdurmuştur. Özellikle hizmet sektöründe faaliyetlerin neredeyse tamamen durması büyümeyi olumsuz etkilemiştir. Üretim zincirlerinin kopması ve belirsizliklerin artması, ekonomide ciddi bir daralma yaratmıştır. Her iki dönemde hükümet, ekonomideki kayıpları sınırlamak için genişleyici maliye politikaları uygulamıştır. Vergi ertelemeleri, sosyal destekler ve kredi kolaylıkları bu adımların başında gelmiştir. Bu politikalar kısa vadede ekonomiyi desteklemiş; ancak bütçe açığı ve kamu borcu oranlarında artışa yol açmıştır.

Genel olarak bulgular, Türkiye’nin kriz dönemlerinde mali alanı etkin kullanabildiğini göstermektedir. Ancak krizler sonrasında mali disipline dönülmesi, borç sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Çalışmanın genel değerlendirmesi, güçlü bir mali yapının hem krizlere karşı dayanıklılığı artırdığı hem de toparlanmayı hızlandırdığı yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, 2008 Küresel Finans Krizi, Covid-19, Maliye Politikası, Kamu Borcu

JEL Kodları: E62, H63, G01, E32, H30

FISCAL BALANCE AND PUBLIC DEBT IN TÜRKİYE IN THE CONTEXT OF GLOBAL CRISES: PUBLIC FINANCE INDICATORS

Abstract

This study comparatively examines Türkiye’s economic vulnerabilities during the 2008 global financial crisis and the 2020 Covid-19 pandemic, as well as the fiscal implications of these episodes. All indicators used in the analysis are drawn from the IMF’s WEO database. The figures clearly show that the Turkish economy was exposed to rapid and severe shocks in both crisis periods.

The 2008 crisis spread mainly through financial markets. The banking system came under strain, credit channels tightened, and domestic demand declined sharply. By contrast, the 2020 pandemic halted economic activity much more abruptly. The near-complete توقف of operations—especially in services—negatively affected growth. Disruptions in production chains and heightened uncertainty led to a significant contraction. In both periods, the

government implemented expansionary fiscal policies to limit economic losses. Tax deferrals, social support measures, and credit facilitation were among the main steps taken. While these policies supported the economy in the short run, they also contributed to increases in the budget deficit and public debt ratios.

Overall, the findings indicate that Türkiye was able to use its fiscal space effectively during crisis periods. However, returning to fiscal discipline after crises is important for debt sustainability. The overall assessment suggests that a strong fiscal structure both enhances resilience to shocks and accelerates recovery.

Keywords: Türkiye; 2008 Global Financial Crisis; Covid-19; fiscal policy; public debt

JEL Codes: E62, H63, G01, E32, H30

1. Giriş

Son yirmi yılda yaşanan iki büyük ekonomik kriz, dünya ekonomisinin kırılgan yapısını açık biçimde ortaya koymuştur. Bunlardan ilki 2008 küresel finans krizidir (Blanchard & Leigh, 2013); ikincisi ise 2020’de tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi olmuştur (OECD, 2020). Her iki kriz de küresel ölçekte üretimi, istihdamı ve gelir düzeylerini derinden sarsmıştır (IMF, 2020). Ancak bu iki dönemi birbirinden ayıran temel fark, krizin nedeninde yatmaktadır. 2008’deki durgunluk finansal piyasalarda biriken risklerin bir sonucu olmuştur (Arestis & Sawyer, 2011); 2020’deki şok ise doğrudan insan sağlığını tehdit eden, üretimi aniden durduran bir pandemi kaynaklı olmuştur (Balı, 2020). 2008’de finans sistemi çökerken 2020’de fabrikalar ve hizmet sektörü kapanmıştır. Bu gibi kriz dönemlerinde devletler, ekonomiyi canlandırmak amacıyla çoğunlukla maliye politikalarına başvurmaktadır (Tanzi, 2013).

Küresel finans krizinin ardından yaşanan daralma, özellikle gelişmiş ekonomilerde derin biçimde hissedilmiştir. Bankaların bilançoları bozulmuş, kredi kanalları tıkanmıştır ve tüketim harcamaları sert biçimde azalmıştır (Çetin, 2010). Gelişmekte olan ülkeler ise daha çok dış ticaret hacmindeki daralma ve sermaye hareketlerindeki dalgalanmalar yoluyla etkilenmiştir (Yılmaz, 2012). 2020’deki pandemi ise ekonomik açıdan çok daha ani ve

yaygın bir çöküş yaratmıştır. Üretim zincirleri kopmuş, hizmet sektörü durma noktasına gelmiştir ve ihracat önemli ölçüde azalmıştır (Balı, 2020). Arz yönlü üretim kayıplarına, talep tarafında tüketici harcamalarındaki sert düşüş eşlik etmiştir. Böylelikle her iki kriz de ekonomileri farklı kanallardan etkilemiştir. 2008’de finansal istikrarın sağlanabilmesi için bankalara likidite desteği sağlanmıştır; 2020’de ise ağırlıklı olarak sağlık ve sosyal harcama kalemleri ön plana çıkmıştır (Balı, 2020).

Kriz dönemlerinde kamu maliyesi, ekonomide otomatik dengeleyici bir mekanizma işlevi görmektedir. Özellikle işsizlik sigortası, gelir vergisi ve sosyal transferler gibi kalemler, ekonomik dalgalanmaları kendi iç yapısı gereği yumuşatmaktadır (Demir, 2020). Ekonomik faaliyet yavaşladığında vergi gelirleri azalmakta, kamu transferleri ise artmaktadır; böylece toplam talep belirli bir düzeyde korunabilmektedir (Kılavuz & Dilek, 2019). Bu nedenle maliye politikası, yeni bir müdahaleye gerek kalmaksızın karşı-döngüsel bir rol üstlenmektedir (Eyraud et al., 2017). Ancak bu mekanizmaların gücü ülkeden ülkeye değişmektedir. Bazı ekonomilerde bütçe politikaları döngüsel hareket etmekte ve bu durum krizi derinleştirebilmektedir (Akyol & Kargı, 2014). Pandemi sürecinde ise birçok ülke, geçmişte yapılan hataları tekrarlamadan daha hızlı ve kapsayıcı mali önlemler almıştır. Vergi ertelemeleri, kredi destekleri ve doğrudan gelir yardımları bu dönemin temel politika araçları arasında yer almıştır (Budak, 2021; Cengiz & Yüksel, 2022).

Kısa vadede bu politikalar ekonomiyi canlı tutmuştur; ancak uzun vadede bütçe açıklarını ve kamu borcunu artırmıştır (Blanchard, 2019). Mali genişleme dönemlerinde kamu maliyesi üzerindeki yükün artması, kriz sonrasında yeniden “mali disiplin” arayışını zorunlu kılmıştır (Sancak & Bozkurt, 2015). Çünkü açıkların kalıcı hale gelmesi, borç sürdürülebilirliği açısından ciddi riskler doğurmaktadır (Şahin & Aydın, 2013). Bu sebeple pek çok ülke, 2008 ve 2020 krizlerinin ardından mali konsolidasyon politikalarına yönelmiştir (Batini et al., 2014). Kriz dönemlerinde kamu harcamaları genişlemekte, toparlanma dönemlerinde ise açıkların azaltılması mali istikrarın sağlanması açısından zorunlu hale gelmektedir (Eyraud et al., 2017).

Türkiye de söz konusu süreçlerde benzer bir politika patikası izlemiştir. 2008 küresel krizinde Türkiye, geçmişteki deneyimlerinin aksine daha güçlü bir mali pozisyona sahip olmuştur ve bu sayede ekonomiyi destekleyici

genişleyici maliye politikaları uygulayabilmiştir (Akyol & Kargı, 2014). 2009 yılında bütçe açığı GSYH'nin %6'sına yaklaşmıştır; ancak 2010 yılı itibarıyla açık oranı neredeyse yarıya inmiştir (Çetin, 2010). Faiz dışı fazla yeniden verilmiş, kamu borç stokunun GSYH'ye oranı azalmaya başlamıştır (Yılmaz, 2012). Bu tablo, Türkiye'nin kriz sonrası dönemde mali uyumu hızlı biçimde sağlayabildiğini göstermektedir (Sancak & Bozkurt, 2015).

Covid-19 salgını döneminde ise tablo kısmen farklı gelişmiştir. Türkiye 2020 yılına, zaten artmakta olan bütçe açıklarıyla girmiştir (Akgül & Akdoğan, 2021). Buna rağmen hükûmet, ekonomik çöküşü önlemek amacıyla kısa vadede kapsamlı destek paketleri uygulamıştır. 2020'de açıklanan mali önlemlerin toplam büyüklüğü, GSYH'nin kayda değer bir kısmını oluşturmuştur (Atasoy & Gürdal, 2020). Bu önlemler arasında vergi ertelemeleri, kredi destekleri ve kısa çalışma ödeneği gibi tedbirler bulunmuştur (Özdemir, 2021). Söz konusu politikalar daralmayı kısmen sınırlamıştır; ancak bütçe açığı ve kamu borcu oranı belirgin biçimde yükselmiştir (Budak, 2021). Buna karşın Türkiye'nin mali göstergeleri, birçok ülkeye göre hâlâ daha sağlam kalmıştır (Kıran, 2021). Pandemi sonrasında da, tıpkı 2008 krizinde olduğu gibi, mali konsolidasyon süreci yeniden başlamıştır. 2021 ve 2022 yıllarında bütçe açığı azalmış, vergi gelirlerinde toparlanma yaşanmıştır (Balı, 2020). Ancak bu kez yüksek enflasyon ve faiz yükü, mali dengeleri yeniden zorlamıştır (Gürdal & Atasoy, 2022).

Türkiye'nin her iki krizden çıkardığı deneyim benzerdir: kriz anlarında genişleyici mali politikalar devreye sokulmakta, sonrasında ise mali disipline geri dönmektedir (Şahin & Aydın, 2013). Bu durum, kamu maliyesinin hem kısa vadede istikrar aracı hem de uzun vadede denge unsuru olarak işlev gördüğünü göstermektedir (Arestis & Sawyer, 2011).

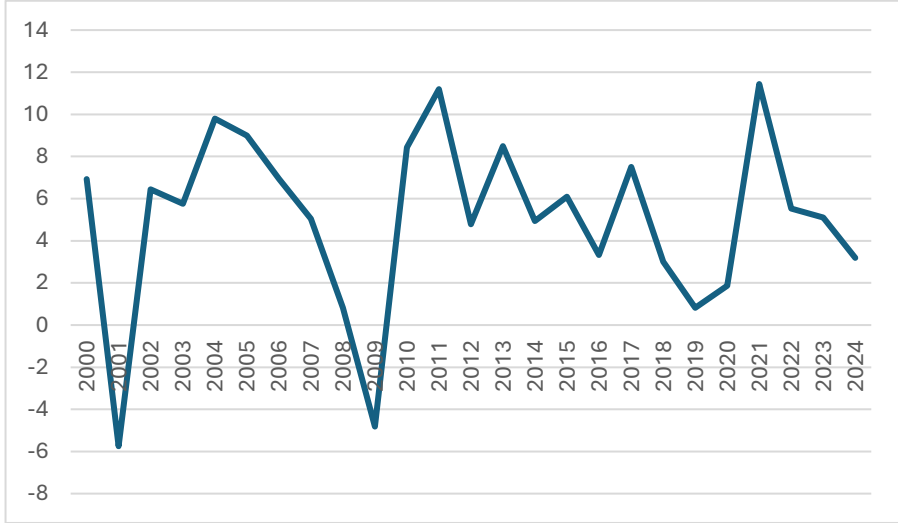
Bu çalışmada, Türkiye'nin 2008 küresel finans krizi ile 2020 Covid-19 pandemisi sürecinde izlediği maliye politikaları karşılaştırmalı biçimde incelenmektedir. Çalışmanın temel amacı, iki kriz döneminde bütçe dengesi ve kamu borcu dinamiklerindeki değişimi veri temelli bir yaklaşımla analiz etmektir. Bu doğrultuda maliye politikasının kriz dönemlerindeki işlevi değerlendirilmekte ve Türkiye'nin mali sürdürülebilirlik deneyiminden çıkarılacak dersler tartışılmaktadır. Elde edilen bulgular, gelecekte yaşanabilecek benzer ekonomik şoklarda maliye politikasının hem esnek hem de sürdürülebilir bir biçimde tasarlanmasının önemine işaret etmektedir.

2. Makroekonomik Arka Plan

Ekonomik krizlerin kamu maliyesi üzerindeki etkilerini anlayabilmek için öncelikle büyüme dinamiklerinin seyrine bakmak gerekmektedir. Ekonomik büyüme hem vergi gelirlerinin hem de kamu harcamalarının belirleyicisi olduğu için mali göstergelerin temel zeminini oluşturmaktadır (Blanchard, 2019). Türkiye ekonomisi, 2000’li yıllardan itibaren dönemsel dalgalanmalar yaşamış, özellikle 2008 küresel finans krizi ve 2020 Covid-19 pandemisi sırasında büyüme oranlarında sert kırılmalarla karşı karşıya kalmıştır (Akyol & Kargı, 2014; Atasoy & Gürdal, 2020). 2009 yılında küresel krizin etkisiyle reel GSYH’de yaklaşık %4,7 oranında daralma yaşanmıştır; bu, Türkiye’nin son otuz yıldaki en keskin ekonomik küçülmelerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Çetin, 2010). Benzer şekilde 2020 yılında pandemi kaynaklı kapanmalar sonucunda üretim faaliyetleri ciddi biçimde yavaşlamış, ancak yılın ikinci yarısında uygulanan destek paketleriyle kısmi bir toparlanma sağlanmıştır (Budak, 2021). Her iki dönemde de büyümedeki düşüş, kamu gelirlerinde azalma ve bütçe açıklarında artışla birlikte gerçekleşmiştir (Balı, 2020).

Bu çerçevede, Türkiye’nin son yirmi yıldaki reel büyüme performansı kriz dönemlerinin makroekonomik etkilerini açık biçimde yansıtmaktadır. Grafiklerin oluşturulmasında ve yorumlanmasında IMF (2020, 2024) ve OECD (2020) raporlarında yer alan makroekonomik göstergelerden yararlanılmıştır. Grafik 1, 2000–2024 yılları arasında reel GSYH büyüme oranlarının seyrini göstermekte olup, özellikle 2008–2009 ve 2020 dönemlerinde yaşanan keskin düşüşleri görselleştirmektedir. Bu iki dönem, maliye politikasının ekonomik istikrarı sağlama çabalarının da en belirgin hale geldiği zaman dilimleri olarak dikkat çekmektedir.

Grafik 1. Reel GSYH Büyüme Oranı (%)

Kaynak: International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook (WEO) Database.

Grafik 1’de Türkiye ekonomisinin 2000’li yıllardan itibaren nasıl dalgalı bir büyüme süreci izlediği açık biçimde görülmektedir. 2001 krizi sonrasında yaşanan keskin daralmanın ardından ekonomi hızlı bir toparlanma sürecine girmiş, 2002–2007 döneminde ortalama büyüme oranları oldukça yüksek seyretmiştir. Bu dönem, yapısal reformların etkisiyle ekonomiye duyulan güvenin arttığı ve sermaye girişlerinin hızlandığı yıllar olarak öne çıkmaktadır. Ancak 2008 küresel finans kriziyle birlikte tablo tersine dönmüş; 2009’da reel GSYH yaklaşık %5 oranında küçülmüş ve büyüme eğilimi bir süreliğine kesintiye uğramıştır.

2010 yılı itibarıyla genişleyici mali önlemler ve düşük faiz politikaları sayesinde ekonomi yeniden canlanmış, 2011’de çift haneli bir büyüme oranı kaydedilmiştir. Buna karşın, sonraki yıllarda küresel belirsizliklerin artması ve iç talepteki yavaşlama büyüme oranlarını sınırlamıştır. Özellikle 2018’de yaşanan döviz kuru şoku, Türkiye ekonomisinde kısa süreli bir resesyon yaratmış; 2019’da büyüme oranı neredeyse sıfıra yaklaşmıştır.

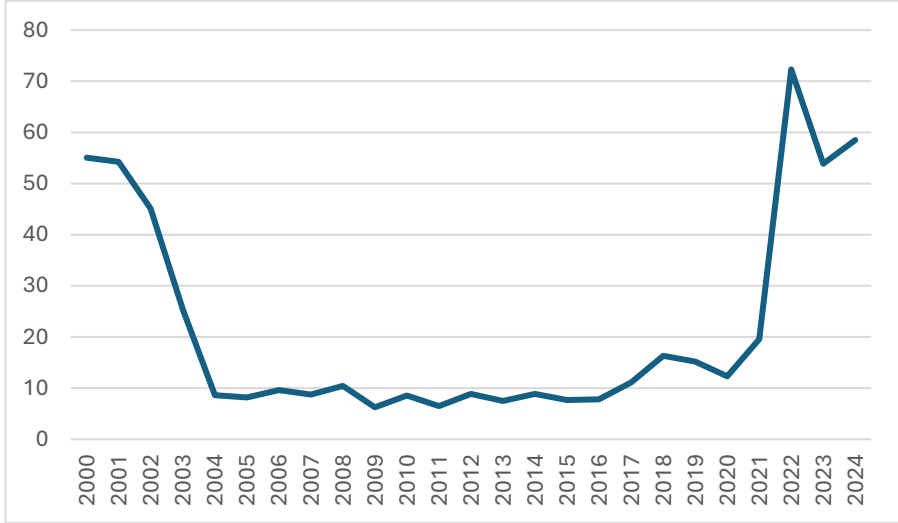
2020 yılı ise çok farklı bir kırılma noktası olmuştur. Covid-19 pandemisinin neden olduğu kapanmalar üretimi ve hizmet sektörünü büyük ölçüde durdurmuş, büyüme oranı yeniden negatife dönmüştür. Bununla birlikte, yılın ikinci yarısında uygulanan kredi genişlemesi ve kamu

destekleri sayesinde 2021’de güçlü bir toparlanma yaşanmış, büyüme oranı çift hanelere ulaşmıştır (Budak, 2021). Fakat bu ivme uzun soluklu olmamış; küresel enflasyon ve finansal sıkılaşma eğilimleriyle birlikte 2022 sonrasında büyüme daha ılımlı bir seviyeye gerilemiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye ekonomisi kriz dönemlerinde sert daralmalar yaşasa da kısa sürede toparlanma eğilimi göstermektedir. Bu durum, iç talep dinamiklerinin canlılığını ve kamu maliyesinin ekonomiyi destekleyici rolünü ortaya koymaktadır. Ancak aynı zamanda, büyümenin bu kadar dalgalı seyretmesi, ekonomideki kırılgan yapıların hâlen tam olarak giderilemediğine de işaret etmektedir.

Reel büyüme oranlarındaki bu dalgalı seyir, Türkiye ekonomisinde yalnızca üretim ve istihdamı değil, fiyat istikrarını da doğrudan etkilemiştir. Kriz dönemlerinde uygulanan genişleyici maliye politikaları, kısa vadede ekonomik faaliyeti canlandırırsa da enflasyonist baskıların güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle 2008 küresel finans krizi sonrasında ve 2020 pandemi sürecinde kamu harcamalarının artması, talep yönlü fiyat hareketlerini hızlandırmıştır. Bu nedenle, büyüme eğilimlerinin mali dengeler üzerindeki yansımalarını anlayabilmek için fiyat düzeylerindeki değişimi de değerlendirmek önem taşımaktadır. Grafik 2, Türkiye’de 2000–2024 döneminde tüketici fiyat endeksi (TÜFE) temelinde ölçülen yıllık enflasyon oranının seyrini göstermekte ve kriz dönemlerinin fiyat istikrarı üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Grafik 2. Enflasyon Oranı (TÜFE, %)

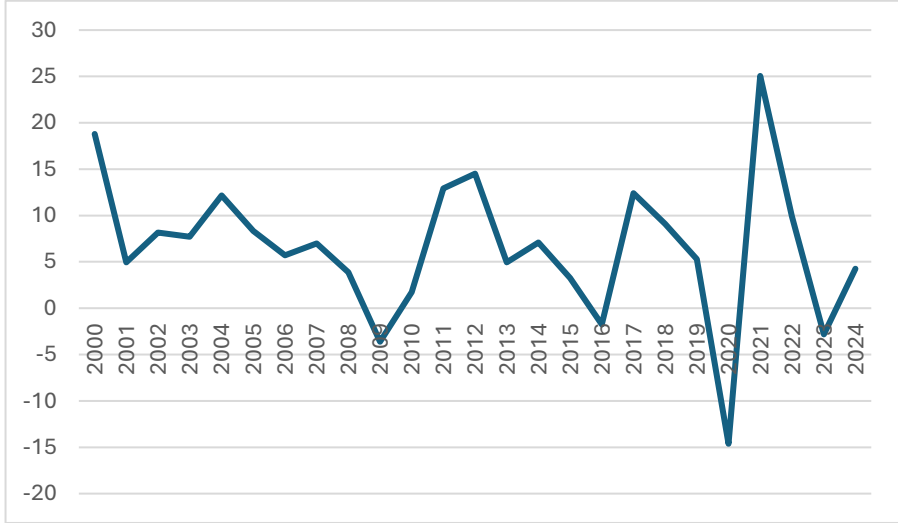

Kaynak: International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook (WEO) Database.

Grafik 2'ye bakıldığında, Türkiye'de enflasyonun yıllar içinde çok değişken bir seyir izlediği görülmektedir. 2000'li yılların başında yüksek oranlardan başlayan enflasyon, uygulanan sıkı para ve maliye politikaları sayesinde hızla düşmüştür. 2004'ten 2016'ya kadar görece istikrarlı bir dönem yaşanmış, oranlar tek haneli seviyelerde kalmıştır. Ancak 2018'deki döviz kuru şoku fiyatları yukarı çekmiş, 2020 sonrasında pandemiyle birlikte artış eğilimi güçlenmiştir. 2022 yılında enflasyon tarihi zirvesine ulaşmış, sonrasında ise kısmen gerilese de hâlâ yüksek düzeyde seyretmektedir. Bu tablo, özellikle kriz dönemlerinde fiyat istikrarının korunmasının Türkiye ekonomisi için ne kadar zorlaştığını göstermektedir.

Enflasyondaki dalgalanmalar yalnızca iç talebi değil, dış ticaret dengesini de etkilemiştir. Fiyat istikrarının bozulduğu dönemlerde rekabet gücü zayıflamış, ihracat artış hızında belirgin yavaşlamalar görülmüştür. Özellikle küresel krizler ve döviz kurlarındaki oynaklık, dış talebin seyrini önemli ölçüde belirlemiştir. Bu çerçevede, Türkiye'nin mal ve hizmet ihracatındaki değişimi incelemek, ekonomik kırılganlıkların dış ticaret kanalıyla nasıl yansıdığını anlamak açısından önem taşımaktadır. Grafik 3, 2000–2024 döneminde ihracat hacmindeki yıllık değişimleri göstermekte ve kriz yıllarındaki sert düşüşleri açıkça ortaya koymaktadır.

Grafik 3. Mal ve Hizmet İhracat Hacmi Değişimi (%)

Kaynak: International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook (WEO) Database.

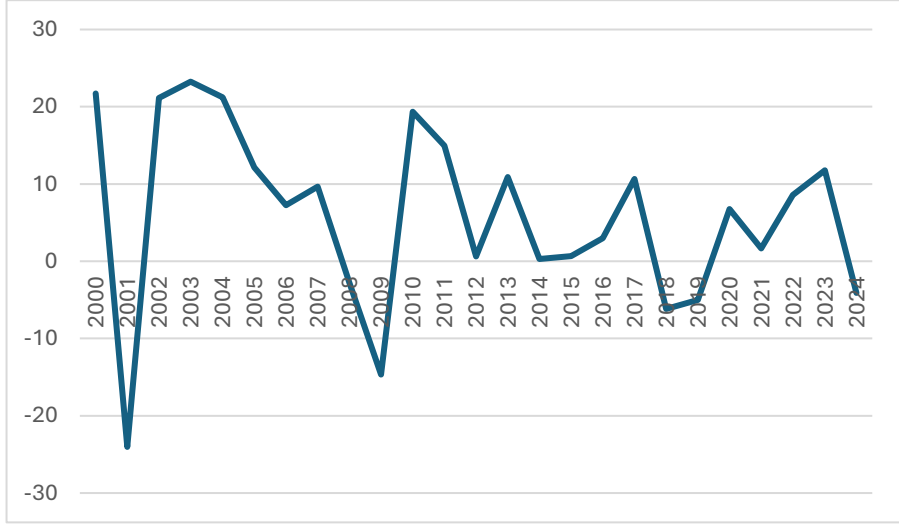
Grafik 3'e bakıldığında, Türkiye'nin ihracat hacminin yıllar boyunca inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. 2000'li yılların başında güçlü bir artış yaşanmış, ancak 2008 küresel krizinin etkisiyle ihracat keskin biçimde düşmüştür. Kriz sonrası dönemde toparlanma hızlı olmuş ve 2011 yılına kadar belirgin bir artış kaydedilmiştir. 2012'den sonra ise büyüme oranları dalgalı bir görünüm kazanmış, özellikle küresel talebin zayıfladığı yıllarda ihracat artış hızının belirgin biçimde yavaşladığı fark edilmektedir.

2020 yılı bu grafikte de dikkat çekici bir kırılma noktasıdır. Pandemi sürecinde sınırların kapanması ve küresel ticaretin durma noktasına gelmesiyle ihracat hacmi sert bir şekilde gerilemiştir. Buna rağmen 2021'de uygulanan teşvikler, düşük faiz politikaları ve dış talepteki canlanma sayesinde hızlı bir toparlanma görülmüştür. Ancak bu toparlanma kısa sürmüş, 2022'de yeniden bir düşüş yaşanmıştır. Genel olarak, Türkiye'nin ihracat performansı dış talep koşullarına, döviz kurlarına ve küresel belirsizliklere karşı oldukça hassas bir yapı göstermektedir.

İhracat tarafındaki bu dalgalı görünüm, aynı dönemde ithalat cephesinde de benzer bir seyir yaratmıştır. Türkiye ekonomisinin üretim yapısı gereği, dış ticaret dengesi büyük ölçüde ithalat hareketlerine bağlıdır. Özellikle enerji ve ara malı ithalatındaki artış, büyüme dönemlerinde dış açığı genişletici yönde etki yapmıştır. Bu nedenle, kriz dönemlerinde hem

üretimdeki düşüş hem de talepteki daralma ithalatı doğrudan etkilemiştir. Grafik 4, 2000–2024 döneminde mal ve hizmet ithalat hacmindeki yıllık değişimleri göstererek bu ilişkiyi daha net biçimde ortaya koymaktadır.

Grafik 4. Mal ve Hizmet İthalat Hacmi Değişimi (%)

Kaynak: International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook (WEO) Database.

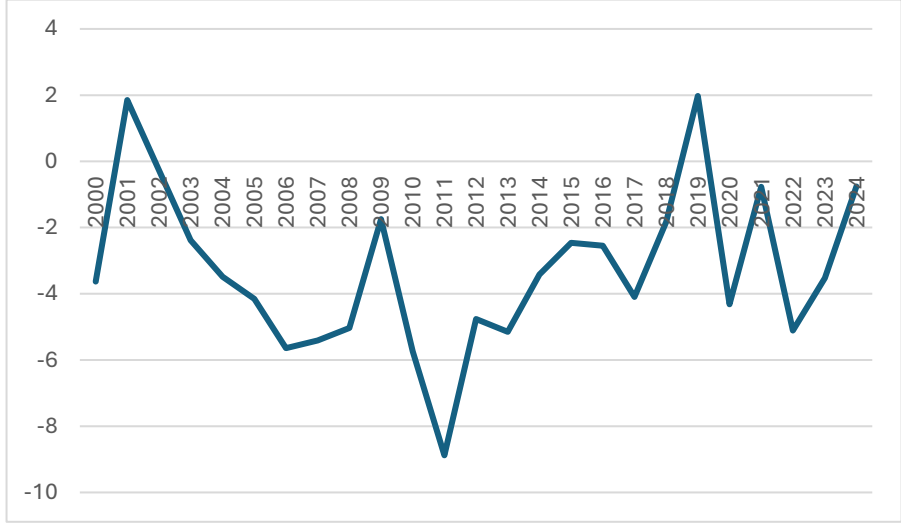
Grafik 4'e bakıldığında ithalatın yıllar içinde oldukça dalgalı bir seyir izlediği görülüyor. 2001 krizinde ithalat neredeyse çökmüş ama sonraki yıllarda ekonomi toparlanmaya başladıkça hızla artmış. 2008 küresel krizinde yine sert bir düşüş yaşanmış, 2009'da ithalat hacmi neredeyse %20 gerilemiş. Kriz sonrası canlanma döneminde ise ithalat birden sıçramış ve 2011'de çift haneli bir artış görülmüş. Bu durum, Türkiye ekonomisinde büyüme dönemlerinde ithalatın da otomatik olarak arttığını gösteriyor.

Sonraki yıllarda küresel koşullar ve döviz kurlarındaki oynaklık ithalatı sık sık etkilemiş. 2018'deki kur şoku ve 2020'deki pandemi ithalatı aşağı çekmiş, 2021 ve 2022'de ise kısmi bir toparlanma olmuş. 2024 yılına gelindiğinde ise yeniden düşüş dikkat çekiyor. Genel olarak bakıldığında, Türkiye ekonomisinde ithalatın üretim yapısına sıkı şekilde bağlı olduğu, kriz dönemlerinde talep daralmasıyla birlikte sert biçimde azaldığı söylenebilir.

İthalattaki bu dalgalı yapı, doğal olarak cari işlemler dengesine de yansımıştır. Türkiye ekonomisi uzun süredir dış kaynak girişine dayalı bir büyüme modeliyle hareket etmektedir. Bu durum, özellikle hızlı büyüme

yıllarında cari açığın artmasına neden olmuştur. Kriz dönemlerinde ise ithalattaki azalma sayesinde açık bir miktar daralmış, hatta bazı yıllarda cari fazla bile verilmiştir. Cari işlemler dengesi, hem dış ticaretin hem de finansal istikrarın genel bir özeti sayılabilir. Grafik 5, Türkiye'nin 2000–2024 döneminde GSYH'ye oranla cari denge performansını göstererek, dış dengesizliklerin zaman içindeki seyrini ortaya koymaktadır.

Grafik 5. Cari İşlemler Dengesi (% GSYH)

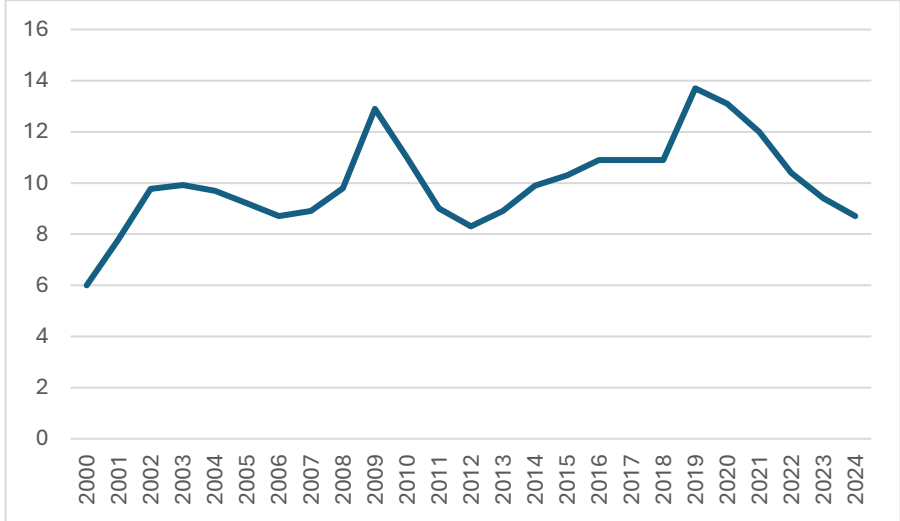
Kaynak: International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook (WEO) Database.

Grafik 5'e bakıldığında, Türkiye'nin cari işlemler dengesinin genellikle açık verdiği görülmektedir. 2000'li yılların başında kısa bir fazla dönemi yaşanmış olsa da sonraki yıllarda büyüme hızlandıkça cari açık da artmıştır. 2008 küresel krizinde dış talebin düşmesi ve ithalatın gerilemesiyle açık azalmış, hatta 2009'da dengeye yaklaşmıştır. Ancak kriz sonrası toparlanma sürecinde ithalat yeniden hızlanmış ve cari açık genişlemiştir.

2018'deki döviz kuru şoku, ithalatın azalmasıyla cari açığı daraltmış, 2019'da ise geçici bir fazla oluşmuştur. Pandemi döneminde dış ticaret hacminin düşmesi cari dengeyi bir süre olumlu etkilemiş olsa da sonrasında artan enerji fiyatları ve iç talep genişlemesi açıkları yeniden büyütülmüştür. Genel olarak, Türkiye ekonomisinin yapısal bir cari açık eğilimine sahip olduğu ve bu durumun dış finansman ihtiyacını sürekli gündemde tuttuğu söylenebilir.

Cari dengedeki dalgalanmalar, üretim ve dış ticaret kadar istihdamı da etkilemiştir. Ekonomide yaşanan her yavaşlama döneminde işsizlik oranları artmış, büyüme dönemlerinde ise kademeli düşüşler görülmüştür. Özellikle 2008 krizi ve 2020 pandemisi, iş gücü piyasasında en sert etkilerin hissedildiği dönemler olmuştur. Üretimin durması, hizmet sektörünün kapanması ve talebin zayıflaması, işsizlikte geçici ama belirgin sıçramalar yaratmıştır. Grafik 6, Türkiye’de 2000–2024 döneminde işsizlik oranlarının seyrini göstererek krizlerin istihdam üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Grafik 6. İşsizlik Oranı (%)

Kaynak: International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook (WEO) Database.

Grafik 6’ya bakıldığında, Türkiye’de işsizlik oranlarının genel olarak çift haneli seviyelerde seyrettiği görülmektedir. 2001 krizinin ardından işsizlik hızla artmış, 2002’de çift hanelere ulaşmıştır. 2004–2007 döneminde büyümenin güçlü seyretmesiyle birlikte işsizlik oranı bir miktar gerilemiş, ancak 2008 küresel krizinde yeniden sert bir artış yaşanmıştır. 2009 yılında oran %13’ün üzerine çıkmış, bu dönem iş gücü piyasasında önemli bir daralmanın yaşandığını göstermektedir.

Kriz sonrası toparlanma süreciyle birlikte 2011’de işsizlik yeniden tek haneli seviyelere yaklaşmış, ancak bu durum kalıcı olmamıştır. 2018’deki ekonomik dalgalanma ve 2020’deki pandemi, işsizliği yeniden yukarı çekmiştir. Pandemi sırasında özellikle hizmet sektöründeki kayıplar dikkat çekmiştir. 2022 sonrasında toparlanma başlamış olsa da işsizlik oranları hâlâ

yüksek düzeydedir. Genel olarak, Türkiye’de ekonomik büyüme dönemleri istihdam artışı yaratsa da yapısal nedenlerle işsizlik oranı kalıcı biçimde düşmemektedir.

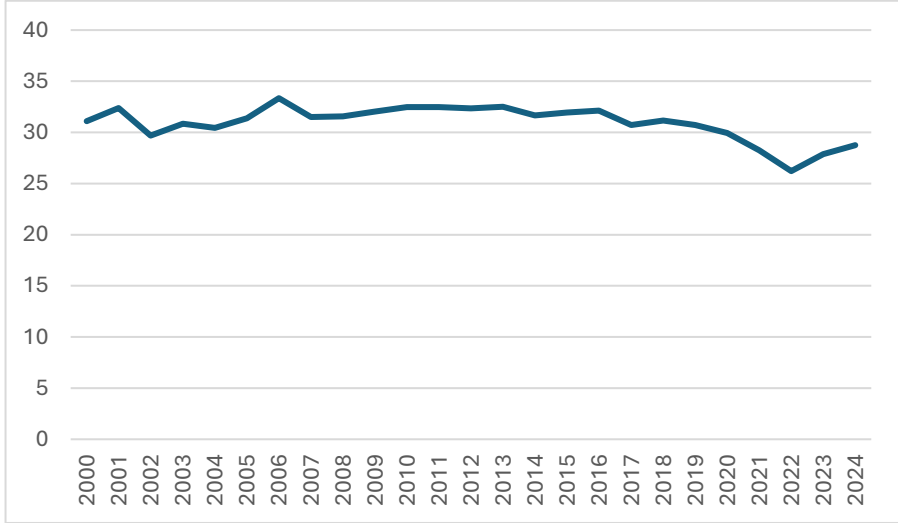
3. Kamu Maliyesinin Genel Görünümü

Bir ülkenin ekonomik direnci, büyük ölçüde kamu maliyesinin gücüyle yakından ilişkilidir. Kamu maliyesi, yalnızca gelir ve harcama dengesini değil, aynı zamanda ekonomik istikrarın sürdürülmesini de belirlemektedir. Vergi gelirleri, büyüme performansı ve istihdam düzeyiyle birlikte hareket ederken; kamu harcamaları çoğu zaman kriz dönemlerinde artış göstermekte, genişleyici maliye politikaları devreye girmektedir. Bu nedenle kamu maliyesinin genel görünümünü değerlendirirken gelir, harcama ve bütçe dengesi göstergelerinin birlikte incelenmesi gerekmektedir.

Türkiye’de kamu maliyesi göstergeleri, özellikle 2008 küresel finans krizi ve 2020 pandemi sürecinde belirgin değişimler göstermiştir. Kriz dönemlerinde artan sosyal harcamalar, sağlık giderleri ve destek paketleri bütçe üzerindeki baskıyı artırmış; buna karşılık ekonomik durgunluk nedeniyle vergi gelirleri azalmıştır. Normalleşme dönemlerinde ise harcamalar sınırlanarak mali disiplin yeniden sağlanmaya çalışılmıştır. Bu döngü, Türkiye’nin maliye politikası yaklaşımında hem kriz yönetimi hem de toparlanma stratejileri açısından tipik bir örnek teşkil etmektedir.

Bu bölümde kamu gelirleri, kamu harcamaları ve bütçe dengesi göstergeleri birlikte ele alınarak Türkiye’nin mali yapısındaki değişim süreci analiz edilmiştir. Grafik 7, Türkiye’de 2000–2024 döneminde genel yönetim gelirlerinin GSYH içindeki payını göstermekte ve ekonomik döngülere bağlı olarak gelir performansındaki değişimleri ortaya koymaktadır. Grafiklerin oluşturulmasında ve yorumlanmasında IMF (2020, 2024) ve OECD (2020) raporlarında yer alan mali göstergelerden yararlanılmıştır.

Grafik 7. Kamu Gelirleri (% GSYH)

Kaynak: International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook (WEO) Database.

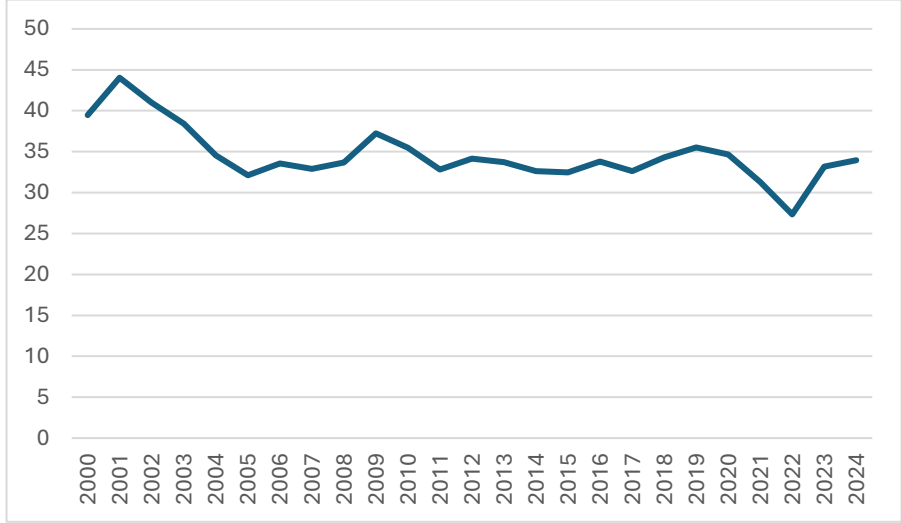
Grafik 7'ye bakıldığında, Türkiye'de kamu gelirlerinin GSYH içindeki payının uzun yıllar boyunca görece istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir. 2000'li yılların başında kamu gelirlerinin milli gelire oranı yaklaşık %31 civarındayken, sonraki yıllarda bu oran %30–33 bandında dalgalanmıştır. 2008 küresel krizinde vergi gelirlerinde geçici bir azalma yaşanmış, ancak 2010 sonrası toparlanmayla birlikte oran yeniden eski seviyelerine dönmüştür. Bu durum, kriz sonrası maliye politikasının gelir tarafında kısmen başarılı bir uyum süreci yürüttüğünü göstermektedir.

2018 yılından sonra kamu gelirlerinin milli gelir içindeki payında kademeli bir düşüş dikkat çekmektedir. Bu azalma hem ekonomik yavaşlama hem de vergi indirimleriyle iç talebi desteklemeye yönelik adımların etkisiyle açıklanabilir. 2020 pandemi döneminde ise üretim ve tüketimdeki daralma, vergi gelirlerinde belirgin bir kayba yol açmıştır. Buna rağmen 2023 ve 2024 yıllarında gelir oranlarında kısmi bir toparlanma görülmüştür. Genel olarak, Türkiye'nin kamu gelirleri yapısı uzun süre dengeli bir görünüm sergilese de kriz dönemlerinde kırılgan hale gelmekte, toparlanma süreci ise genellikle birkaç yıl almaktadır.

Kamu gelirlerinin seyrine paralel olarak kamu harcamaları da Türkiye ekonomisinde dönemsel dalgalanmalar göstermiştir. Kriz dönemlerinde genişleyici maliye politikaları devreye girmiş, sosyal destekler, kamu

yatırımları ve transfer harcamaları artmıştır. Buna karşılık, büyümenin hızlandığı dönemlerde mali disiplin yeniden ön plana çıkarılmıştır. Harcamalardaki bu döngüsel yapı, bütçe dengesinin yönünü de büyük ölçüde belirlemektedir. Grafik 8, Türkiye’de 2000–2024 döneminde genel yönetim harcamalarının GSYH içindeki payını göstererek, kamu maliyesinin harcama tarafındaki eğilimleri ortaya koymaktadır.

Grafik 8. Kamu Harcamaları (% GSYH)

Kaynak: International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook (WEO) Database.

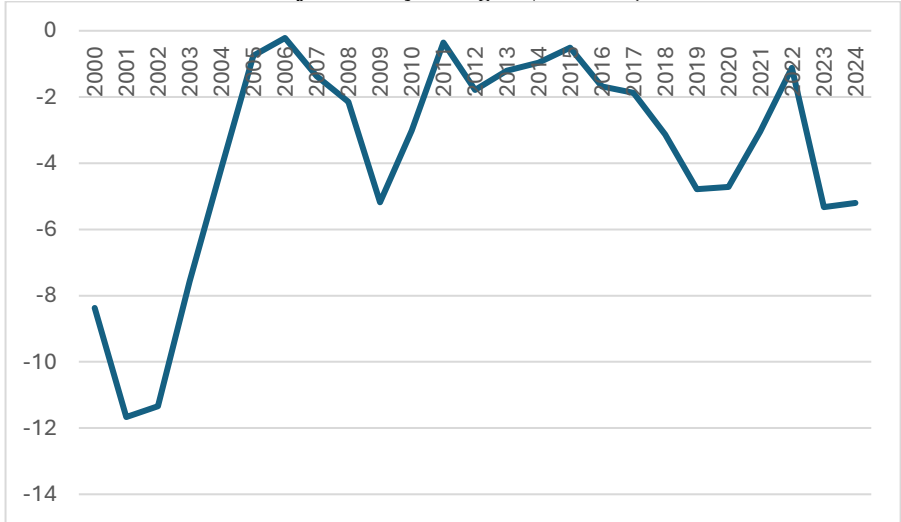
Grafik 8’e bakıldığında, kamu harcamalarının GSYH içindeki payının dönemsel dalgalanmalar gösterdiği görülmektedir. 2001 krizi sonrası kamu harcamaları hızla artmış, oran %45’e kadar yükselmiştir. Bu yükseliş, hem ekonomik daralmayı telafi etmeye yönelik mali önlemlerden hem de borç faiz ödemelerinin bütçedeki ağırlığından kaynaklanmıştır. 2003 sonrasında mali disiplin politikalarının uygulanmasıyla birlikte kamu harcamaları kademeli olarak azalmış ve 2006’dan itibaren %33–35 bandında istikrar kazanmıştır.

2008 küresel krizi sırasında yeniden genişleyici maliye politikalarına geçilmiş, kamu harcamalarının payı kısa süreli bir artış göstermiştir. 2010 sonrasında oran yeniden düşmüş, ancak pandemi döneminde harcamalar tekrar belirgin biçimde artmıştır. Özellikle 2020’de sağlık ve sosyal destek kalemlerindeki yükseliş, kamu harcamalarının GSYH içindeki payını genişletmiştir. 2021 sonrasında toparlanma süreciyle birlikte harcamalarda

kısmi bir azalma görülse de oran hâlâ kriz öncesi seviyelere tam olarak dönmemiştir. Bu durum, Türkiye'nin son yıllarda mali politikalarını hem büyümeyi destekleme hem de sosyal koruma işleviyle sürdürmeye çalıştığını göstermektedir.

Kamu gelirleri ve harcamaları arasındaki fark, bütçe dengesinin genel seyrini belirlemektedir. Türkiye ekonomisinde bu iki kalem genellikle birlikte hareket etmiş, kriz dönemlerinde gelirlerin azalması ve harcamaların artması sonucu bütçe açıkları büyümüştür. Buna karşın, toparlanma dönemlerinde gelirlerdeki artış ve harcamalardaki kısıtlamalar sayesinde bütçe dengesi kademeli olarak iyileşmiştir. Grafik 9, 2000–2024 yılları arasında bütçe dengesinin GSYH'ye oranını göstererek, kamu maliyesinin genel denge yapısındaki değişimi ortaya koymaktadır.

Grafik 9. Bütçe Dengesi (% GSYH)

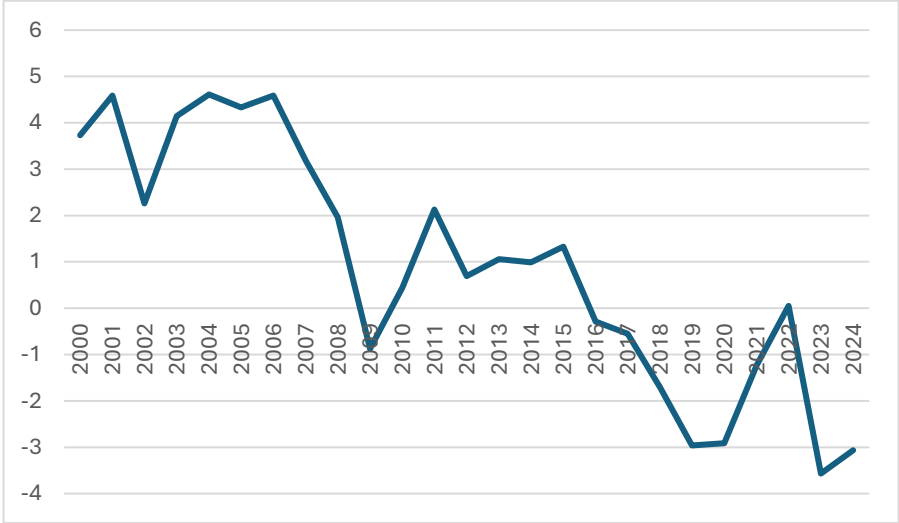
Kaynak: International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook (WEO) Database.

Grafik 9'a bakıldığında, Türkiye'nin bütçe dengesinin 2000–2024 dönemi boyunca dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 2001 krizinin etkisiyle bütçe açığı GSYH'nin yaklaşık %12'sine kadar ulaşmış, bu dönem kamu maliyesi açısından oldukça zorlu geçmiştir. 2002 sonrasında mali disiplin politikalarının uygulanmasıyla birlikte bütçe dengesi hızla iyileşmiş, 2006'da neredeyse dengeye gelmiştir. Bu iyileşme hem faiz dışı fazla verilmesi hem de gelirlerin güçlü seyretmesiyle desteklenmiştir.

2008 küresel krizinde ise bütçe dengesi yeniden bozulmuş, açık oranı %6'ya kadar genişlemiştir. Ancak 2010 sonrasında toparlanma süreciyle birlikte açıklar azalmış ve mali disiplin yeniden sağlanmıştır. 2020 yılında pandemiyle birlikte bütçe açığı tekrar artış göstermiş, kamu harcamalarındaki genişleme bu dönemde belirginleşmiştir. 2022'de geçici bir düzelme yaşansa da 2023 ve 2024'te açıkların yeniden büyüdüğü görülmektedir. Genel olarak bakıldığında, Türkiye'nin bütçe dengesi kriz dönemlerinde bozulmakta, ancak sonrasında hızlı bir toparlanma eğilimi göstermektedir. Bu durum, maliye politikasının hem istikrarı sağlama hem de kriz dönemlerinde ekonomiyi destekleme yönündeki esnek yapısını yansıtmaktadır.

Bütçe dengesinin seyrini anlamada önemli bir gösterge de faiz dışı dengedir. Bu gösterge, kamu gelirleri ile faiz ödemeleri hariç kamu harcamaları arasındaki farkı yansıtarak maliye politikasının gerçek yönünü ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, faiz dışı denge bütçenin yapısal gücünü gösterir; açık verilmesi durumunda mali genişleme, fazla verilmesi durumunda ise mali sıkılaşma eğilimi söz konusudur. Türkiye ekonomisinde bu denge, özellikle kriz dönemlerinde hızlı değişimler göstermiştir. Grafik 10, 2000–2024 yılları arasında faiz dışı dengenin GSYH içindeki payını ortaya koyarak, kamu maliyesinin sürdürülebilirlik açısından hangi dönemlerde zorluk yaşadığını görmemizi sağlamaktadır.

Grafik 10. Faiz Dışı Denge (% GSYH)

Kaynak: International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook (WEO) Database.

Grafik 10'a bakıldığında, Türkiye'nin faiz dışı dengesinde 2000'li yıllar boyunca dikkat çekici dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir. 2001 krizinin ardından uygulanan mali disiplin politikaları sayesinde faiz dışı fazla verilmiş ve 2005–2007 döneminde bu fazla GSYH'nin yaklaşık %4–5'ine kadar çıkmıştır. Bu dönem, kamu maliyesi açısından en güçlü yapısal dengelerin sağlandığı yıllar olarak öne çıkmaktadır.

2008 küresel krizinden sonra tablo tersine dönmüş, ekonomiyi destekleme amacıyla kamu harcamaları artarken faiz dışı fazla hızla erimiştir. 2009'da bu gösterge negatife düşmüş, yani bütçe faiz ödemeleri hariç bile açık vermeye başlamıştır. 2010–2015 yılları arasında kısmi bir toparlanma görülse de 2016 sonrası dönemde tekrar bozulma eğilimi dikkat çekmektedir. Özellikle pandemi döneminde uygulanan genişleyici maliye politikaları faiz dışı dengenin yeniden eksiye geçmesine yol açmıştır. 2023 ve 2024'te açıkların derinleşmesi, kamu maliyesi üzerindeki yükün arttığını göstermektedir. Genel olarak bu grafik, Türkiye'nin kriz dönemlerinde mali genişlemeye gittiğini, ancak toparlanma dönemlerinde yeniden denge arayışına yöneldiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

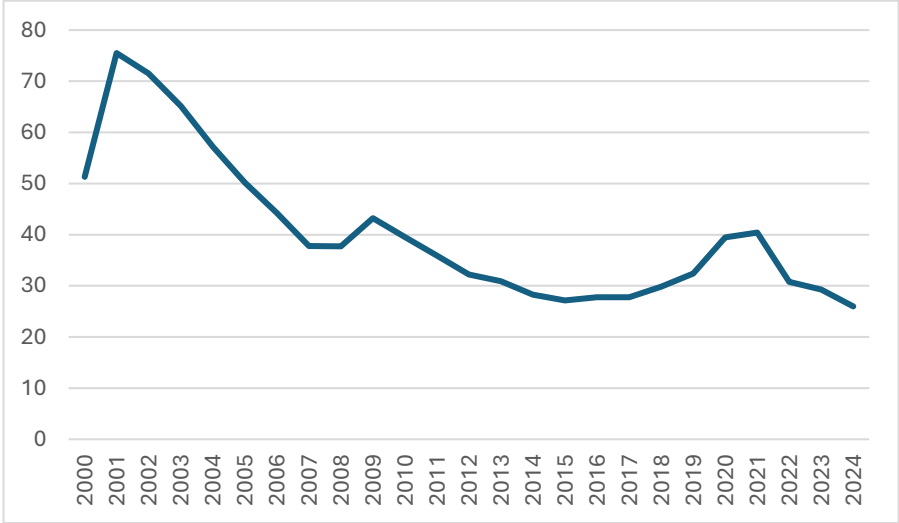
4. Kamu Borcu ve Mali Sürdürülebilirlik

Bütçe dengesi ve faiz dışı dengenin seyri, kamu borcunun sürdürülebilirliği açısından belirleyici öneme sahiptir. Kriz dönemlerinde genişleyen bütçe açıkları, doğal olarak kamu borç stokunun artmasına yol açmakta; buna karşın toparlanma dönemlerinde uygulanan mali disiplin politikaları borç oranlarını aşağı çekmektedir. Türkiye ekonomisinde de bu döngü net biçimde gözlenmektedir. 2001 krizi sonrasında hızla artan kamu borcu, izlenen sıkı maliye politikalarıyla birlikte 2000’li yılların ortalarında düşüş eğilimine girmiştir. Ancak 2008 küresel finans krizi ve 2020 pandemi süreci, borç oranlarında yeniden yükselişe neden olmuştur.

Kamu borcunun sürdürülebilirliği yalnızca borç seviyesinin mutlak değerine değil, aynı zamanda ekonominin büyüme performansına, faiz oranlarına ve bütçe dengesine de bağlıdır. Ekonomik büyümenin güçlü olduğu dönemlerde borç oranlarının azalması daha kolay olurken, düşük büyüme ve yüksek faiz ortamı mali sürdürülebilirlik açısından risk oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’nin borç dinamiklerini analiz etmek, krizlerin mali yapı üzerindeki kalıcı etkilerini anlamak açısından önem taşımaktadır.

Grafik 11, 2000–2024 yılları arasında Türkiye’nin kamu brüt borcunun GSYH’ye oranındaki değişimi göstermektedir. Bu grafik, iki büyük kriz döneminde borç oranlarının nasıl yükseldiğini ve sonrasında hangi ölçüde toparlanma yaşandığını görsel olarak ortaya koymaktadır.

Grafik 11. Kamu Brüt Borcu (% GSYH)

Kaynak: International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook (WEO) Database.

Grafik 11'e bakıldığında, Türkiye'nin kamu brüt borcunun 2000–2024 döneminde önemli dalgalanmalar yaşadığı görülmektedir. 2001 krizinin ardından borç oranı hızlı biçimde artmış ve GSYH'nin yaklaşık %75'ine kadar ulaşmıştır. Bu dönemde yüksek faiz oranları ve düşük büyüme, borç yükünü ağırlaştırmıştır. Ancak 2002 sonrasında uygulanan mali disiplin politikaları, borçlanma maliyetlerinin düşmesi ve büyümenin toparlanmasıyla birlikte borç oranında istikrarlı bir azalma süreci başlamıştır. 2006–2008 döneminde kamu borcu oranı %40'ların altına kadar gerilemiştir.

2008 küresel finans krizi sırasında borç oranı geçici bir artış göstermiş, ancak 2010 sonrasında yeniden düşüş eğilimine girmiştir. Bu süreçte hem gelir performansındaki iyileşme hem de bütçe disiplini etkili olmuştur. 2020 yılında Covid-19 pandemisinin yarattığı ekonomik daralma ve kamu desteklerinin artmasıyla borç oranı yeniden yükselmiştir. Buna rağmen, artış birçok gelişmiş ülkeye göre daha sınırlı kalmıştır. 2021 sonrası dönemde ekonomik büyümenin hızlanması ve gelirlerin artmasıyla borç oranı kademeli olarak düşmeye başlamıştır. Genel olarak bakıldığında, Türkiye'nin kamu borç dinamikleri kriz dönemlerinde geçici yükselişler yaşasa da uzun vadede kontrol altında tutulabilmektedir. Bu tablo, mali sürdürülebilirliğin büyük ölçüde korunduğunu göstermektedir.

5. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma, Türkiye’nin 2000–2024 döneminde kamu maliyesinin krizler karşısındaki performansını ve mali sürdürülebilirlik dinamiklerini incelemiştir. IMF (2020, 2024) ve OECD (2020) raporlarından elde edilen veriler ışığında hazırlanan grafikler, özellikle iki dönemin —2008 küresel finans krizi ve 2020 Covid-19 pandemisi— kamu maliyesi üzerindeki etkilerini açık biçimde ortaya koymuştur.

Genel olarak bulgular, Türkiye ekonomisinin kriz dönemlerinde genişleyici maliye politikalarına yöneldiğini, toparlanma dönemlerinde ise mali disiplini yeniden tesis etmeye çalıştığını göstermektedir. Reel GSYH büyüme oranlarında görülen keskin düşüşler (Grafik 1) kamu gelirlerini zayıflatmış; buna karşın artan harcama gereksinimi bütçe açıklarını büyümüştür (Grafikler 7–9). Özellikle 2009 ve 2020 yıllarında bütçe dengesinin hızla bozulması, maliye politikasının “otomatik istikrar unsuru” işlevinin Türkiye’de de etkin biçimde çalıştığını göstermektedir. Pandemi döneminde uygulanan sosyal destekler, kredi kolaylıkları ve vergi ertelemeleri kısa vadede ekonomiyi desteklemiş, ancak uzun vadede bütçe üzerinde yük oluşturmıştır.

Faiz dışı dengenin seyri (Grafik 10), kamu maliyesinin yapısal gücünü anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Türkiye 2000’li yılların başında güçlü faiz dışı fazla vererek mali konsolidasyon başarısı elde etmiş, ancak sonraki krizlerde bu fazlayı korumakta zorlanmıştır. Yine de 2010 sonrası dönemde, kamu maliyesi açıklarının kontrol altında tutulduğu ve borç stokunun sürdürülebilir seviyelerde kaldığı görülmektedir. Kamu brüt borcunun GSYH’ye oranı (Grafik 11), özellikle 2000’li yılların ortasından itibaren belirgin bir düşüş göstermiş, 2020 sonrasında dahi birçok ülkeye kıyasla daha ılımlı bir seviyede kalmıştır. Bu durum, Türkiye’nin borç dinamiklerinin yönetilebilir olduğunu ve kriz sonrası toparlanma kapasitesinin yüksekliğini göstermektedir.

Kamu maliyesi açısından bu bulgular, Türkiye’nin uzun vadede mali sürdürülebilirliği koruyabilmek için hem gelir artırıcı hem de harcama kalitesini yükseltici reformlara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Vergi tabanının genişletilmesi, kayıt dışılıkla mücadelenin güçlendirilmesi ve vergi harcamalarının etkinliğinin gözden geçirilmesi kamu gelirlerinin istikrarı açısından önemlidir. Harcama tarafında ise sosyal yardımların hedefleme

doğruluğunun artırılması, yatırım harcamalarının verimlilik esasına göre planlanması ve cari harcamalarda tasarruf mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca, mali kural benzeri bir çerçevenin yeniden gündeme alınması, bütçe disiplininin siyasi döngülerden bağımsız biçimde sürdürülmesini kolaylaştırabilir. Bu tür bir yapısal düzenleme hem piyasa güvenini artıracak hem de kriz dönemlerinde mali genişlemenin alanını daha öngörülebilir hale getirecektir.

Sonuç olarak, Türkiye ekonomisi son yirmi yılda iki büyük küresel şoka rağmen kamu maliyesinde görece güçlü bir duruş sergilemiştir. Maliye politikası, kriz dönemlerinde ekonomik istikrarı koruma işlevini yerine getirirken, borç göstergeleri açısından da sürdürülebilirlik sınırlarının içinde kalmıştır. Bundan sonraki süreçte temel hedef, mali disiplinin ekonomik büyümeyi destekleyici bir yapıda sürdürülmesi ve kamu maliyesinin şeffaf, hesap verebilir bir çerçevede güçlendirilmesidir.

6. Kaynakça

- Akgül, B., & Akdoğan, M. (2021). COVID-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine ve Maliyesine Etkileri. *Maliye Dergisi*, 180(1), 167–185.
- Akyol, M., & Kargı, B. (2014). Küresel Finansal Kriz Sonrası Dönemde Türkiye’de Maliye Politikası Uygulamaları. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 51(591), 49–60.
- Arestis, P., & Sawyer, M. (2011). *Economic Theory and Policies: New Directions After Neo-liberalism*. Palgrave Macmillan.
- Atasoy, B. S., & Gürdal, T. (2020). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Türkiye Ekonomisi ve Kamu Maliyesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(4), 781–809.
- Balı, S. (2020). Covid-19’un Türkiye’de Maliye Politikası Üzerindeki Etkileri. *Sosyoekonomi*, 28(44), 179–200.
- Batini, N., Eyraud, L., Forni, L., & Weber, A. (2014). Fiscal Multipliers: Size, Determinants, and Use in Macroeconomic Projections. *International Monetary Fund*.
- Blanchard, O. (2019). Public Debt and Low Interest Rates. *American Economic Review*, 109(4), 1197–1229.
- Blanchard, O., & Leigh, D. (2013). Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers. *American Economic Review*, 103(3), 117–120.

- Budak, T. (2021). COVID-19 Krizi Sürecinde Türkiye’de Maliye Politikası Uygulamaları. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 120–135.
- Cengiz, S., & Yüksel, C. (2022). Pandemi Döneminde Maliye Politikalarının Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 5(1), 25–44.
- Çetin, A. (2010). Küresel Kriz Sürecinde Türkiye’de Maliye Politikaları. *Maliye Dergisi*, 158, 93–104.
- Demir, İ. (2020). Otomatik Stabilizatörlerin Kriz Dönemlerinde Ekonomik Denge Üzerindeki Rolü. *Maliye Finans Yazıları*, 34(127), 89–108.
- Eyraud, L., Gaspar, V., & Poghosyan, T. (2017). Fiscal Politics. *International Monetary Fund*.
- Gürdal, T., & Atasoy, B. S. (2022). COVID-19 Krizinde Maliye Politikası Uygulamaları: Türkiye Örneği. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1–21.
- IMF. (2020). Fiscal Monitor: Policies to Support People During the COVID-19 Pandemic. *International Monetary Fund*. <https://www.imf.org/en/Publications/FM>
- IMF. (2024). World Economic Outlook Database. *International Monetary Fund*. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>
- Kılavuz, E., & Dilek, S. (2019). Maliye Politikalarının Otomatik Dengeleyici Rolü: Türkiye Örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 56(650), 25–38.
- Kıran, B. (2021). Pandemi Sürecinde Maliye Politikalarının Kriz Yönetimindeki Rolü: Türkiye Uygulaması. *Maliye ve Finans Yazıları*, 35(127), 203–220.
- OECD. (2020). *OECD Economic Outlook, Volume 2020 Issue 2*. OECD Publishing.
- Özdemir, M. (2021). COVID-19 Krizi ve Türkiye Kamu Maliyesine Etkileri. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 7(2), 121–142.
- Sancak, E., & Bozkurt, H. (2015). Mali Disiplin, Bütçe Açıkları ve Borç Sürdürülebilirliği: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Ege Akademik Bakış*, 15(3), 339–352.
- Şahin, M., & Aydın, A. (2013). Kriz Sonrası Mali Konsolidasyon Süreci: Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*, 164, 45–63.
- Tanzi, V. (2013). *Government Versus Markets: The Changing Economic Role of the State*. Cambridge University Press.
- Tayyar, F., & Hakan, A. (2021). Türkiye’de Pandemi Döneminde Maliye Politikası Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38(3), 112–129.

Yılmaz, F. (2012). Kriz Dönemlerinde Maliye Politikası Uygulamaları: Türkiye Örneği. Ekonomik Yaklaşım, 23(84), 45–70.